

Wartość architektury w miejscu węzłowym miasta. Pałac w Radzynie Podlaskim jako zabytek integrujący

Jan Wrana

*Samodzielna Pracownia Architektoniczna, Wydział Budownictwa i Architektury,
Politechnika Lubelska*

Streszczenie: Niniejszy artykuł poświęcony jest wartości i integrującej roli architektury zlokalizowanej w miejscu węzłowym¹ – „węźle miejskości”². Obiekty te podzielić można na dwa typy: budynki nowe (wzniesione w ciągu ostatnich dekad) oraz zabytkowe – od lat istniejące w historycznych węzłach. Są to w przeważającej części obiekty użyteczności publicznej, często mieszczące instytucje kultury – filharmonię, operę, instytut sztuki. Poza podstawową, przewidzianą w programie funkcją, odgrywają one rolę integrującą – zarówno przestrzennie, jak i społecznie. Wiele z nich stanowi dominanty w swoim otoczeniu, często są również wizytówkami swoich miast. W artykule omówiono oba wspomniane wyżej typy: współczesny i historyczny. Wybrano przykłady szczególnie interesujących, nowych obiektów kulturalnych ulokowanych w węzłach Oslo, Hamburga i Amsterdamu, których wpływ na miasto był pozytywny i wyraźny. W zakresie obiektów zabytkowych szczególną uwagę poświęcono pałacowi Potockich – najważniejszemu węzłowi miasta Radzyń Podlaski, który w drodze rewitalizacji odzyskuje swoją integrującą funkcję.

Słowa kluczowe: architektura, integracja, miejsca węzłowe, Radzyń Podlaski, synergia.

1. Wprowadzenie

Według danych demograficznych ONZ od 2008 roku po raz pierwszy w historii większość ludzi na świecie mieszka w miastach. Ludzie, szczególnie młodzi, masowo migrują do miast i trend ten nie traci na popularności. Organizm miejski staje się przedmiotem licznych badań, a w drugiej dekadzie XXI wieku stopniowo rośnie świadomość na temat konieczności tworzenia przyjaznego, spójnego i zrównoważonego miasta. Niezwykle aktualne hasło Jana Gehla „Miasto dla ludzi” jest promowane i coraz częściej wdrażane w życie. Pojawia

¹ K. Lynch. *Obraz miasta, The image of the City*, 1960 (tłum. Tomasz Jeleński, redakcja wydania polskiego Wojciech Kosiński), Wydawnictwo Archivolta, Kraków, 2011 Rozdział III *Obraz Miasta i jego elementy*, s. 53. *Węzły*, s. 84.: *Węzły są strategicznymi ogniskami, do których obserwator może wejść; zwykle skrzyżowaniami dróg albo skupiskami jakichś cech. Pomimo że koncepcyjnie są małymi punktami w obrazie miasta, w rzeczywistości mogą być dużymi placami lub nieco rozciągniętymi formami linearnymi albo nawet całymi centralnymi dzielnicami, kiedy miasto jest rozpatrywane w wystarczająco szerokiej skali. Wyobrażając sobie środowisko na poziomie krajowym albo międzynarodowym, nawet całe miasto może stać się węzłem.*

² Z. K. Zuziak, *O Synergii planu w urbanistyce. On the synergy of urban plan*, (Wydanie pokonferencyjne “Synergia w architekturze” Lublin 2016, red. tematyczny Jan Wrana), Wydawnictwo „Budownictwo i Architektura” vol. 16 (1)2017 s. 188: (...) *Pojęcie „węzły miejskości” zdefiniować można jako miejsce, które ze względu na dostępność, walory zagospodarowania przestrzennego, i inne wartości wysoko cenione, mają kluczowe znaczenie dla współczesnych form życia miejskiego. Węzły miejskości to również miejsca, których – wg geografii ekonomicznej – odpowiadają punkty szczytowe na wykresach ilustrujących profile wartości przestrzeni metropolitarnej (peaks of property value).*

się coraz więcej programów rewitalizacji, ożywiających zaniedbane dzielnice. Podkreślana jest konieczność scalania struktury przestrzennej miast i rola architektury w tym procesie. Podejmowane są kroki mające przeciwdziałać dalszemu rozpraszaniu się miast; postulowane jest ograniczanie chaosu przestrzennego oraz wznoszenie obiektów szanujących kontekst i zastane sąsiedztwo.

Od kilku lat, początkowo w dyskusjach naukowych, pojawia się temat wartości architektury w miejscu węzłowym. „Miejskie węzły” to ważne punkty na mapie miasta, w których krzyżują się miejskie trakty, a pomiędzy nimi rozpięta jest miejska tkanka. „Obiekty lokalizowane w miejskich węzłach” są niezwykle ważne z punktu widzenia zarówno struktury przestrzennej miasta, jak i jego użytkownika – znajdują się bowiem w najważniejszych, często najbardziej reprezentacyjnych punktach miasta. Winny one wielopłaszczyznowo integrować: zarówno przestrzennie (np. dzielnicę, pierzeję ulicy, oś kompozycyjną), jak i społecznie (pokolenia, zawody, religie, kultury). Obiekty te możemy podzielić na dwie grupy: obiekty nowe (wzniesione w przeciągu kilku-, kilkunastu lat) i istniejące (często zabytkowe).

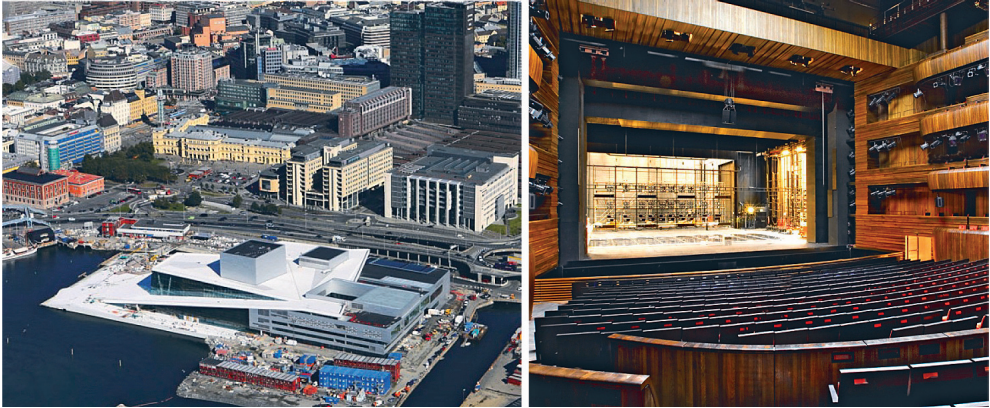
2. Wybrane nowe obiekty w miejscach węzłowych

Z grona wielu interesujących przykładów nowej architektury w miejscach węzłowych na szczególną uwagę zasługują przedstawione poniżej przykłady z Oslo, Amsterdamu i Hamburga. Zarówno Opera w Oslo, Elbphilharmonie oraz Zentraler Omnibusbahnhof w Hamburgu, jak i Instytut Sztuki Filmowej Eye stały się już symbolami swoich miast. Wszystkie te obiekty charakteryzuje wysoka jakość architektury, starannie dobrana i zaplanowana funkcja oraz położenie w ważnym, znaczącym miejscu. Dzięki połączeniu integrującej funkcji oraz miejsca węzłowego możemy obserwować w ich przypadku zjawisko synergii – wartości dodanej, dzięki której obiekty te oddziałują na miasto jeszcze silniej, niż gdyby położone były w innych lokalizacjach. W przypadku Opery, Filharmonii i Eye mamy dodatkowo do czynienia z rewitalizacją zdegradowanych nabrzeży, w której wymienione obiekty odegrały wiodącą rolę. Ich interesująca, przyciągająca mieszkańców i turystów funkcja bezpośrednio przełożyła się na zwiększony ruch w okolicy, a co za tym idzie jej ożywienie. Dworzec z kolei stał się nowoczesną bramą do miasta dla turystów przybywających do Hamburga.

2.1. Oslo – Opera

Oslo od lat 80-tych realizuje projekt rewitalizacji nabrzeża portowego pt. „Fasada nadmorska Oslo” – czyli Fjord City. Kolejne dzielnice, np. Aker Brygge (od 1980 roku), Bjørвик (od 2000), Tjuvholmen (od 2005), ulegają przemianom wizerunkowym i funkcjonalnym. W efekcie tych działań przestrzeń nabrzeża zasadniczo zmieniła funkcję: z magazynowo-transportowej na reprezentacyjną. Obecnie jest modną, chętnie odwiedzaną dzielnicą, w której mieszczą się ważne obiekty.

Za ukoronowanie procesów zmian można uznać Operę Narodową, oddaną do użytku w 2007 roku. Budynek projektu pracowni Snøhetta, futurystyczny, lecz elegancki obiekt ze szkła i białego marmuru – zbudowany został na miejscu dawnego placu targowego w porcie, który stanowił centrum średniowiecznego miasta. Błyskawicznie stał się dominantą wybrzeża i symbolem całego miasta. Ulokowany został na skraju dzielnicy Bjørvika, niedaleko giełdy papierów wartościowych i głównego dworca kolejowego.

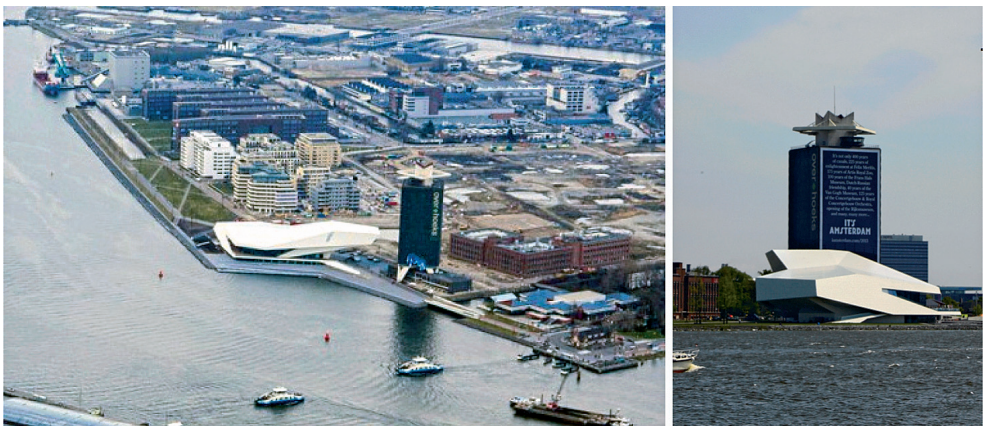
Il 1. „Fasada nadmorska Oslo” – czyli Fjord City z Gmachem Narodowej Opery i Baletu
 Il. 2. Gmach Narodowej Opery i Baletu – wewnątrz

2.2. Amsterdam – Instytut Filmowy Eye

Niezwykle charakterystyczny, odważny, a zarazem bardzo elegancki budynek Instytutu Filmowego Eye to miejsce węzłowe rewitalizowanego terenu poprzemysłowego Amsterdamu. Ze względu na kształt ochrzczonej został mianem „rekina”, wylaniającego się z zatoki. Ekspresyjna i dynamiczna bryła, o mocnych liniach, uspokojona została kolorem elewacji. Biel znakomicie współgra z błękitem wody i nieba, tworząc wysmakowaną kompozycję. Obiekt ukończono w 2012 roku, jest dziełem austriackiego biura Delugan Meissl (Elke Delugan-Meissl i Roman Delugan).

Instytut Eye łączy funkcje muzeum i archiwum. W jego bogatych zbiorach znajduje się 37.000 filmów, 60.000 plakatów, 700.000 zdjęć i 20.000 książek. Na miejscu znajduje się również kawiarnia, miejsce chętnie odwiedzane nie tylko przez zwiedzających muzeum, lecz również przez osoby „z zewnątrz”.

Horzontalny, jasny budynek Eye wyraźnie odróżnia się od sąsiedniej wieży Overhocks – mocne, ciemnej, wertykalnej formy. Tworzy z nim jednak swoistą symbiozę formalną,

Il. 3, 4. Instytut Filmowy Eye, Internet oraz zdjęcia autora 2013

razem kształtując poprzemysłowe nabrzeże. Są wyraźnymi dominantami dzielnicy Amsterdam Noord i jednocześnie przyczółkiem, przygotowanym terenem dla nowych inwestycji tej północnej części miasta. Jest ona mniej reprezentacyjna i doceniana niż część południowa, w której znajduje się m.in. Stare Miasto oraz biurowa dzielnica Zuidas, jednak sytuacja ta wydaje się zmieniać z każdym rokiem.

2.3. Hamburg – Elbphilharmonie

Nowopowstała – ukończona w 2017 roku – filharmonia to niekwestionowany symbol HafenCity. Odważna bryła jest dziełem szwajcarskiego duetu Herzog & de Meuron. Budynek ten to transformacja jednego z dwóch największych magazynów dawnego Speicherstadt, zaprojektowanego w latach 60. przez Wernera Kallmorgena – Kaispeicher A. w którym kiedyś przechowywano kakao i przyprawę.

Il. 5, 6, 7. Hamburg – Elbphilharmonie. Zdjęcia autora 2014

Ceglany dół elewacji jest nawiązaniem do architektury dawnego Speicherstadt, zaś przeszklona, lekka góra przypomina żagiel – w efekcie całość może kojarzyć się ze statkiem wpływającym do portu. W środku, na 26 kondygnacjach, oprócz pomieszczeń przeznaczonych dla filharmonii (trzy sale koncertowe, zaplecze, pokoje dla orkiestry itd.) znajdują się apartamenty mieszkalne, pięciogwiazdkowy hotel z niemal 250 pokojami, sale konferencyjne oraz parking i klub nocny

Obiekt, ulokowany na krańcowym cyplu HafenCity, jest zdecydowaną dominantą otoczenia – zarówno ze względu na swoje gabaryty (110 m wysokości, 200 m długości – jest to najwyższy budynek w mieście), jak i strategiczne położenie. Jeszcze przed otwarciem stał się nowoczesną wizytówką miasta, jego współczesnym symbolem – podobnie jak miało to miejsce w przypadku oper w Sydney i Oslo. To nowy węzeł, którego powstanie jest ściśle związane z samym budynkiem filharmonii – w tym przypadku to obiekt wpłynął na zawiązanie się węzła.

2.4. Hamburg – Zentraler Omnibusbahnhof

Intrygujący dach głównego dworca autobusowego w Hamburgu to dzieło ASW Architekten oraz Silcher-WernerRedante. Charakterystyczny „żagiel” (tudzież „bumerang”) szybko stały się punktem orientacyjnym, ułatwiającym odnalezienie się w okolicach dworca.

Przeszlony dach, oparty na pojedynczej, smukłej kolumnadzie unosi się nad budynkami usługowymi i całym dworcem. Rozwiązane zadanie stanowisk autobusowych jako jednostronne wspornikowe, podtrzymane tylko z jednej strony, uchroniło podziemny tunel, zlokalizowany właśnie po drugiej stronie obiektu, nie naruszając jego funkcji. Konstrukcja dachu składa się ze stalowego żebra (zakrzywionego w pionie dźwigara), belek wspornikowych i przeszklonych paneli.

Il. 8, 9. Hamburg Dworzec autobusowy – Zentraler Omnibusbahnhof. Zdjęcia autora 2014

Całość jest niezwykle lekka i elegancka, a przy tym rozpoznawalna i dynamiczna. Imponujące zadanie zostało szybko zaakceptowane przez mieszkańców, stanowi również atrakcyjną „bramę” do miasta, witającą przyjeżdżających do Hamburga za pomocą komunikacji autobusowej. To kolejny węzeł miejskości w tym mieście – tym razem najbardziej klasyczny, bo związany z funkcją komunikacyjną: punkt startowy, docelowy i przesiadkowy.

3. Obiekt zabytkowy – przywracanie funkcji integrującej – Radzyna Podlaski

Drugim nurtem, poza wznoszeniem w miejscach węzłowych nowych obiektów integrujących przestrzennie i społecznie, jest przywracanie funkcji integrującej w istniejących, historycznych węzłach. Nierzadko spotykamy się z sytuacją, gdy cenne czy wręcz podstawowe niegdyś miejskie węzły w wyniku przekształceń funkcjonalnych, zmian urbanistycznych lub niekorzystnych wydarzeń historycznych straciły na znaczeniu.

Taka sytuacja nastąpiła w przypadku pałacu Potockich w Radzynie Podlaskim – wprowadzenie do niego w okresie powojennym funkcji sądowniczej sprawiło, iż obiekt przestał integrować mieszkańców. Cenny zabytek wykorzystano do bieżących potrzeb, dostosowując jego wnętrza do biurowych wymogów. Na drugi plan zeszła kwestia dziedzictwa i wartości zabytkowej – pałac był trudno dostępny dla turystów, przestał być również wizytówką miasta. Dopiero wyprowadzenie funkcji sądowniczej do nowo wybudowanego obiektu w roku 2015 otworzyło drogę do rewitalizacji pałacu – przekształcenia go w obiekt kultury, który będzie integrował zarówno mieszkańców i turystów, jak i miasto oraz okolicę. Modernizacja pałacu i adaptacja do nowej funkcji zostanie przeprowadzona zgodnie z wytycznymi

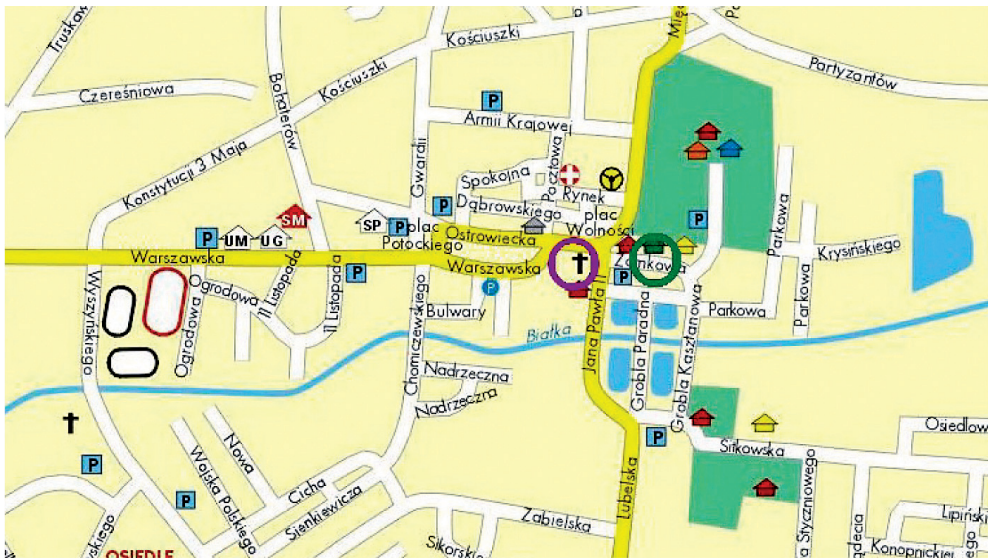
konserwatorskimi – tak, aby nie umniejszać jego roli jako dziedzictwa przeszłości; przypominać o niej będzie zaplanowane w obiekcie nowoczesne muzeum. Jako atrakcja turystyczna z pewnością przyciągnie do Radzyna turystów, może również przyczynić się do powrotu do miasta jego dawnych mieszkańców (który wyjechali za pracą do większych ośrodków), oferując nowe miejsca pracy, a także ożywiając rynek turystyczny (noclegi, gastronomia, pamiątki).

4. Zarys historyczny pałacu i miasta

Historia obecnego miasta Radzyna sięga XV wieku, a jego początki związane są ze średniowiecznymi osadami Białka, Białka Niżna i Kozirynek. Rozwojowi wsi sprzyjało dogodne położenie: w okolicy krzyżowały się trakty handlowe – z Krakowa do Wilna oraz z Mazowsza na Ruś. Właściwe miasto Radzyna zostało lokowane nadaniem Kazimierza Jagiellończyka w 1468 roku, około 1 km na północ od Koziegorynku, gdzie mieściła się parafia erygowana 22 lata wcześniej.

Od początku istnienia miasta mieścił się w nim zamek, będący jednocześnie budynkiem obronnym i siedzibą właściciela miasta.

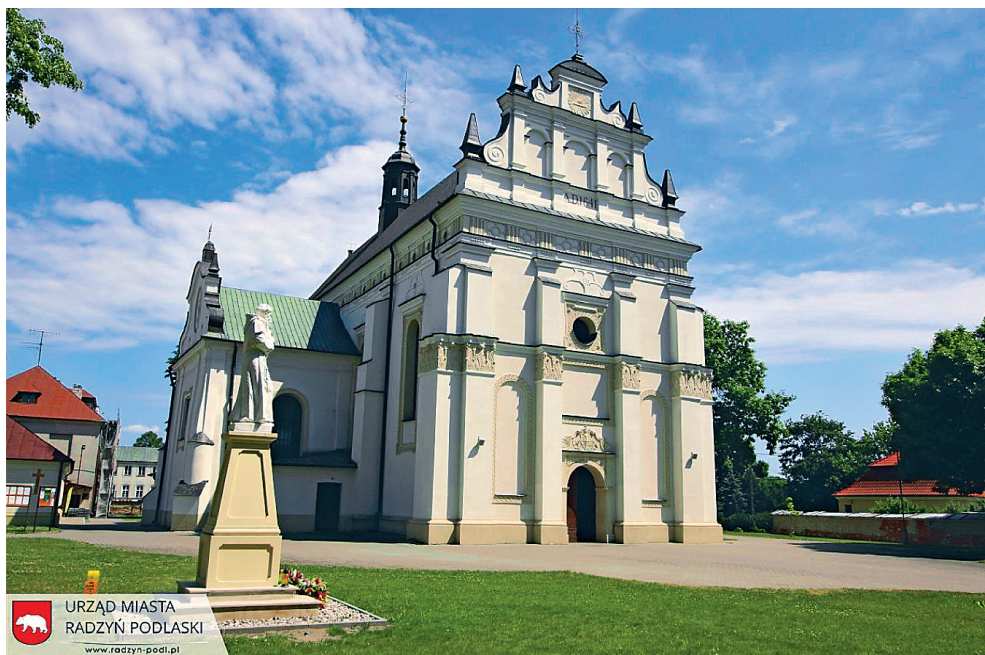
W XV–XVI wieku była to budowla w typie średniowiecznej warowni (fortalicyj). W połowie XVI wieku została ona przebudowana w stylu renesansowym – efektem prac była rezydencja typu palazzo in fortezza. W 1685 roku rozpoczęto prace modernizacyjne według projektu Augustyna Wincentego Locciego, efektem tej przebudowy był barokowy obiekt typu reprezentacyjno-obronnego, któremu towarzyszył rozległy ogród. W połowie XVIII wieku rozpoczęła się kolejna przebudowa pałacu, tym razem w stylu rokokowym. Pracami kierował Jakub Fontana, a uzyskany podczas tej przebudowy kształt pałacu zachował się do czasów współczesnych.

Il. 10. Radzyna Podlaska – widoczna lokalizacja założenia pałacowo-parkowego (zielone koło – z prawej) oraz kościoła parafialnego (fioletowe koło – z lewej)

Wspomnieć należy również o kościele parafialnym św. Trójcy. Wzniesiony został on w latach 1612–1641 z fundacji rodziny Mniszchów, właścicieli dóbr radzyńskich. Zaliczany jest do czołowych dzieł architektonicznych tzw. renesansu lubelskiego.³

Przez wieki radzyński pałac był najważniejszym i najbardziej okazałym budynkiem w mieście. To dzięki niemu miasto zyskało prestiż, a jego nazwa stała się znana również poza granicami kraju. Był sercem miasta, najpierw głównie schronieniem, później wizytówką, miejscem burzliwych dyskusji, wystawnych przyjęć. Przebywali w nim znamienici goście, Niestety, wiek XIX przyniósł spadek jego znaczenia, a wiek XX to ostateczny kres świetności pałacu.

Il. 11. Kościół parafialny pw. Trójcy Świętej. Źródło: radzyn-podl.pl [dostęp: 10.10.2017]

W 1920 roku pałac stał się własnością Skarbu Państwa. W okresie międzywojennym mieściły się w nim urzędy państwowe, zaś podczas II Wojny niemiecka administracja. W lipcu 1944, podczas odwrotu wojsk niemieckich, pałac został podpalony, co spowodowało ogromne zniszczenia, szczególnie we wnętrzach. Po wojnie został odbudowany i przeznaczony dla instytucji powiatowych. Przez lata w zabytkowych wnętrzach mieścił się sąd oraz instytucje kulturalne, m.in. szkoła muzyczna i biblioteka. Pomieszczenia zostały dostosowane do tej funkcji m.in. przez wprowadzenie dodatkowych ścian działowych (wtórny podział wnętrza), co przekształciło niegdyś reprezentacyjne i okazałe wnętrza w nieduże pokoje biurowe.

³ Ołtarz główny zdobi obraz „Trójca Święta” (1892 r.) autorstwa cenionego w świecie malarza obrazów religijnych Józefa Buchbindera. We wnętrzu uwagę zwraca piętrowy nagrobek Mikołaja i Zofii Mniszchów, przy tworzeniu którego prawdopodobnie brał udział Santi Gucci, autor m.in. nagrobka króla Zygmunta Augusta w katedrze wawelskiej.

Rokokowa perła zaczęła kojarzyć się z aktami i wyrokami. Mieszkańcy unikali tego miejsca, turyści nie mieli powodu, by je odwiedzać. Obiekt utrzymany był w dostatecznym stanie technicznym (przeprowadzano niezbędne naprawy, był chroniony przed dewastacją), ale marnował się jego potencjał i możliwości.

5. Rewitalizacja Zespołu Pałacowego oraz program rewitalizacji Miasta Radzyń Podlaski

W związku z przeniesieniem sądu do nowej siedziby w 2015 roku pałac został przejęty przez miasto. Rozpoczęła się wówczas dyskusja na temat adaptacji obiektu i wprowadzenia do niego nowej funkcji. Zważywszy na znaczenie obiektu i wagę władze miasta zdecydowały się na nawiązanie współpracy z Politechniką Lubelską.

W czerwcu 2017 r. podpisano umowę pomiędzy inwestorem – Burmistrzem Miasta Radzyń a wykonawcą – Politechniką Lubelską, której celem była Rewitalizacja Zespołu Pałacowo-Parkowego Potockich w Radzynie Podlaskim.

Powołany został zespół projektowy kierowany przez, Głównego projektanta, arch. Jan Wrana,⁴ W programie modernizowanego obiektu w uzgodnieniu z zamawiającym (Urzędem Miasta) swoje miejsce znalazło Centrum Kultury Polski Wschodniej.

To nowoczesny, multidyscyplinarny ośrodek, łączący kilka funkcji: muzeum z zachowanym historycznym wnętrzem, laboratoria fotografii historycznej oraz filmów klasycznych, klub seniora, kawiarnię, siedzibę organizacji młodzieżowych i ZHP. To miejsce spotkań i aktywności, ale jednocześnie pielęgnowania pamięci o wielokulturowym regionie Polski.

Celem rewitalizacji było przywrócenie pałacu mieszkańcom miasta i odzyskanie jego utraconej renomy. Tak wartościowy obiekt zasługuje na to, by tętniło w nim życie.

Pałac ma ogromny potencjał, który winien być należycie wykorzystany – jego reprezentacyjna architektura, rozległe założenie ogrodowe, dogodna lokalizacja. To milczący świadek historii, symbol dawnej potęgi Potockich. Współcześnie, w dobie demokracji, pałac powinien służyć mieszkańcom Radzyna i turystom odwiedzającym to miasto.

Pałac to radzyński „węzeł miejskości” – jest to najważniejsze miejsce na mapie miasta (przestrzennie i niematerialnie), świadczące o jego tożsamości, pamiątka dawnej świetności i jednocześnie wizytówka. Pałac był motorem napędowym rozwoju miasta, to wokół niego tworzyła się miejska tkanka.

Zlokalizowanie w jego wnętrzach interesującej, społecznie potrzebnej i akceptowalnej funkcji przyczyni się do powstania zjawiska synergii, czyli wartości dodanej.

Będzie ona efektem połączenia funkcji integrującej mieszkańców i turystów oraz wartości samego budynku – miejskiego węzła. Wpływ i oddziaływanie zrewitalizowanego pałacu będzie znacznie większe, niż w przypadku wprowadzenia do niego innej funkcji lub zlokalizowania Centrum Kultury Polski Wschodniej w innym obiekcie⁵.

⁴ Wielobranżowy zespół projektowy rewitalizacji pałacu, kierowany przez gł. projektanta: Zespół architektoniczny: arch. Mieczysław Brzozowski, arch. Katarzyna Świącicka – Brzozowska, mgr inż. Tomasz Nicer, mgr inż. Tomasz Banaszek (konstruktor), asystenci: Magdalena Olszak, Łukasz Broniarek, zespół elektryczny: mgr inż. Arkadiusz Karwat, mgr inż. Remigiusz Karwat, zespół sanitarny: mgr inż. Daniel Zarzycki, mgr inż. Agnieszka Gajewska, mgr inż. Marcin Kryczka, – we współpracy z dr. szt. Michał Kapezyńskim (ASP w Warszawie).

⁵ Wszystkie projekty konsultowano z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków i otrzymano jego pozytywną opinię. Po wykonaniu badań sondażowych opracowano program prac konserwatorskich następujących pomieszczeń: parter – holl wejściowy z klatką schodową, piętro – salon, biblioteka, kaplica. Priorytetem było zachowanie zabytkowej substancji obiektu w jak najlepszym stanie, a co za tym idzie – ograniczeniem do minimum ingerencji związanej z adaptacją. Dla wykonania zabezpieczeń przeciwpożarowych wykonano ekspertyzę oraz uzyskano decyzję Komendy Wojewódzkiej Straży Pożarnej.

Il. 12. Pałac Potockich w Radzynie Podlaskim – 2017. Źródło: palac-potockich.pl [dostęp: 18.09.2017]

Il. 13, 14. Zatwierdzony program funkcjonalny dla korpusu głównego pałacu Potockich – parter i I piętro

Równoległe z rewitalizacją pałacu Potockich wdrażany jest „Program Rewitalizacji Miasta Radzyń Podlaski” – żywienie i integracja społeczeństwa obywatelskiego.

Rewitalizacja Radzyna Podlaskiego wpisuje się w plan rewitalizacji Lubelszczyzny – obecnie zatwierdzonych jest ponad 80 gminnych programów rewitalizacji województwa lubelskiego. Są zarówno miasta, m.in. Krasnystaw, Kock, Puławy, Ryki, Tomaszów Lubelski i Lublin, jak również niewielkie ośrodki: Wierzbica, Jastków, Jabłonna, Ułęż i wiele innych. Ich finansowanie odbywa się w ramach Regionalnego Programu Województwa Lubelskiego, dzięki wsparciu Unii Europejskiej.

W marcu 2017 opublikowano „Miejski Program Rewitalizacji Miasta Radzyń Podlaski na lata 2016–2023”. Poruszane są w nim zarówno kwestie społeczne (m.in. oświata, ochrona zdrowia, bezrobocie), jak i gospodarcze (przemysł, turystyka, infrastruktura techniczna) oraz przestrzenne. Omawia ramy finansowe oraz źródła i modele finansowania przedsięwzięć,

mechanizmy integrowania działań rewitalizacyjnych, ich komplementarność oraz kwestię partycypacji społecznej.

Głównym celem programu jest wzrost poziomu życia mieszkańców oraz poprawa atrakcyjności obszaru rewitalizacji poprzez kompleksową odnowę społeczną, przestrzenną i gospodarczą. Dodatkowo wyznaczono trzy cele strategiczne: wspieranie aktywności społecznej i zawodowej mieszkańców oraz wzmacnianie poziomu integracji społecznej na obszarze rewitalizacji, stworzenie warunków do rozwoju gospodarczego oraz poprawę funkcjonalności i estetyki przestrzeni publicznej obszaru objętego programem.

Spośród projektów opisanych w Programie przytoczyć warto trzy pozycje z listy A (Lista podstawowych projektów rewitalizacyjnych):

Nr 1 *Rewaloryzacja budynku ORANŻERII z zagospodarowaniem terenu w jej otoczeniu – zespół pałacowo-parkowy w Radzynie Podlaskim.*

Nr 2 *Rewitalizacja zabytkowego parku w zespole pałacowo-parkowym w Radzynie Podlaskim*

Nr 3 *Rewitalizacja placu publicznego RYNEK w Radzynie Podlaskim*⁶

Rewitalizacja pałacu Potockich również została ujęta w ww. liście A – otrzymała numer 4. Spełnia cele postulowane w Programie: podnosi atrakcyjność danego obszaru, wzmacnia integrację społeczną, poprawia estetykę i funkcjonalność przestrzeni publicznej, a w dalszym etapie – również wspiera aktywność społeczną i zawodową (praca i rozrywka z wykorzystaniem nowej funkcji). Jest obiecującym początkiem zmian, które winny zajść w Radzynie.

6. Potencjalny wzorzec

W kwestii przywrócenia strategicznego dziedzictwa miasta Radzyń zdaniem autora winien podążać drogą wyznaczoną przez Zamość. Ośrodek ten oparł swoją markę na dziedzictwie historycznym, stawiając na zabytkowy potencjał miasta.

Il. 15, 16, 17, 18. Zamość – rewitalizacja Starego Miasta z fortyfikacjami. Zdjęcia autora

W Zamościu przeprowadzono szereg działań, mających na celu zwiększenie atrakcyjności miasta – zarówno dla mieszkańców, jak i turystów. Rozpoczęto od rewitalizacji zespołu

⁶ „Miejski Program Rewitalizacji Miasta Radzyń Podlaski na lata 2016–2023”, s. 195–203.

staromiejskiego (w tym rewaloryzacji kamienic przyrynkowych), kolejnym etapem była renowacja i częściowa rekonstrukcja fortyfikacji miejskich oraz uporządkowanie zieleni otaczającej Stare Miasto. Pozyskano w tym celu liczne dotacje, m.in. z funduszy europejskich.

W 1992 roku Zamość wpisany został na prestiżową listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, co przełożyło się na zainteresowanie miastem również poza granicami Polski oraz na zwiększony ruch turystyczny. Również Radzyń ma szansę na ważne wyróżnienie – trwają starania o uznanie pałacu Potockich za Pomnik Historii. Status ten przyznawany jest zabytkom nieruchomym o szczególnej wartości historycznej, naukowej i artystycznej utrwalonym w powszechnej świadomości i mającym duże znaczenie dla dziedzictwa kulturalnego Polski. Pomnik Historii to nie tylko nobilitacja, to także zwiększone dofinansowanie. Zamość również otrzymał ten status – 16 września 1994 r.

Podążając za zamojskim wzorcem, następane punkty rozwoju Radzyna opartego na dziedzictwie mogą prezentować się następująco:

- rewitalizacja
- popularyzacja turystyczna (przyciąganie turystów zabytkami i atrakcjami – obiekty kultury i rekreacji, ścieżki rowerowe i kulturowe itd., rozwój bazy hotelowej i gastronomicznej)
- pozyskiwanie środków na kolejne etapy rewitalizacji (m.in. z funduszy europejskich) – pozostałe części założenia pałacowo-parkowego:
 - A. skrzydła pałacu (kontynuacja projektu nr 4 z listy A „Programu...”)
 - B. założenie parkowe z oranżerią (projekty nr 1 i 2)
 - C. miasta partnerskie
 - D. program popularyzujący pałac z iluminacją architektury wpisanej w zespół parkowy (kontynuacja projektu nr 4 z listy A „Programu...”)

7. Podsumowanie

Wartościowa architektura zlokalizowana w miejscu węzłowym może zaowocować zjawiskiem synergii, czyli wartości dodanej ($2+2=5$). Jej oddziaływanie i wpływ na otoczenie będzie nieporównywalnie większy, niż w przypadku zlokalizowania analogicznego obiektu w innym miejscu. Efektem może być rewitalizacja okolicy (dzielnicy, nabrzeża, osiedla) aktywizacja i integracja mieszkańców, poprawa jakości przestrzeni, scalanie struktury przestrzennej miasta. Dalszym, szeroko zakrojonym i wymagającym kolejnych przedsięwzięć – niemniej zapoczątkowanym przez rzeczony obiekt – efektem może być zmiana wizerunku miasta, przywrócenie spójności jego struktury przestrzennej. Synergia wystąpiła m.in. w przypadku Opery w Oslo, Elbphilharmonie w Hamburgu i Instytutu Filmowego Eye w Oslo, gdzie po połączenie interesującej, potrzebnej funkcji i „węzłowej” lokalizacji pociągnęło za sobą ożywienie całej okolicy

Ważnym aspektem jest przywracanie wartości historycznych węzłów, które straciły na znaczeniu w wyniku niekorzystnych wydarzeń historycznych i przekształceń przestrzennych. Sytuacja taka miała miejsce w przypadku pałacu Potockich w Radzynie Podlaskim. Dzięki wprowadzeniu do pałacu atrakcyjnej funkcji – Centrum Kultury Polski Wschodniej obiekt odzyska swoją integrującą rolę – z powrotem stanie się wizytówką Radzyna, magnesem przyciągającym turystów. Będzie również interesujący dla mieszkańców – zarówno jako potencjalne miejsce pracy, jak i rekreacji. Może stać się przyczółkiem do szerszej zakrojonych zmian – rewitalizacji i zmiany wizerunku całego miasta.

Literatura

- [1] Ashworth G., *Planowanie dziedzictwa*. Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków 2015.
- [2] Böhm A., *O budowie i synergii wnętr urbanistycznych*. Monografia nr 6, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków 1981.
- [3] Dokumentacja zgłoszenia Zespołu Pałacowo-Parkowego Potockich w Radzynie Podlaskim do objęcia wyższą formą ochrony poprzez uznanie go za Pomnik Historii, Urząd Miasta, Radzyna Podlaska 2016.
- [4] Dziubecki T., *Rezydencja w Radzynie Podlaskim jako miejsce kształtujące wyobraźnię architektoniczną Stanisława Kostki Potockiego. Przyczynek do źródeł architektury klasycyzmu w Polsce*. *Architecturae et Artibus* 1 (2013) 39–49.
- [5] Fiuk P., *Symbole nowoczesności w strukturze zabytkowych miast Europy*. *Czasopismo Techniczne* 6-A(15) (2008) 294–298.
- [6] Gombin K., *Pałac Eustachego Potockiego w Radzynie Podlaskim jako wyznacznik społecznej pozycji magnata*, *Radzyński Rocznik Humanistyczny* 6 (2008) 55–66.
- [7] Karpowicz M., *Sztuka polska XVIII wieku*. Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1985.
- [8] *Karta ewidencyjna zabytku nieruchomego wpisanego do Rejestru Zabytków („Biała Karta”) – Pałac w Radzynie Podlaskim*. Wojewódzki Oddział Służby Ochrony Zabytków w Lublinie, Delegatura w Białej Podlaskiej, 1981.
- [9] Kubicki P., *Wynajdywanie miejskości. Polska kwestia miejska z perspektywy długiego trwania*, NOMOS, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2016.
- [10] *Miasta polskie w tysiącleciu, tom pierwszy*. Praca zbiorowa, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław – Warszawa – Kraków 1965.
- [11] Pietrzela T., *Radzyna Podlaska i okolice w pradziejach i średniowieczu*, *Radzyński Rocznik Humanistyczny* 6 (2008) 11–27.
- [12] *Radzyna Podlaska. Miasto i rezydencja*. red. G. Michalska i D. Leszczyńska, Radzyna Podlaska 2011.
- [13] Rykwert J., *Pokusa miejsca. Przeszość i przyszłość miast*. Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków 2013.
- [14] Szmygin B. (red.), *Adaptacja obiektów zabytkowych do współczesnych funkcji użytkowych*. Lubelskie Towarzystwo Naukowe Międzynarodowa Rada Ochrony Zabytków ICOMOS Politechnika Lubelska Warszawa – Lublin 2009.
- [15] Wrana J., *Współczesna forma architektoniczna a kontekst miejsca, Modern architectural form and place context*. *Czasopismo Techniczne* 1-A (2009) 589–593.
- [16] Wrana J., *Architektura – zrozumiały komunikat przestrzenny, Architecture – a clear spatial message*. *Czasopismo Techniczne* 1-A (2009) 413–416.
- [17] Wrana J., Fitta-Spelina A., *Pałac Potockich w Radzynie Podlaskim – zagadnienie rewitalizacji obiektu*. Człowiek – Ekologia – Architektura, Poznań 2017.
- [18] Wrana J., Jarocka-Mikrut A., *Nowa szansa dla obiektów zabytkowych poprzez przeprowadzenie rewitalizacji i wprowadzenie funkcji użytkowych*, *Budownictwo i Architektura* 12(3) (2013) 271–278.
- [19] *Zmieniając miasto – wokół teorii i praktyki rewitalizacji*. Praca zbiorowa pod red. M. Kowalewskiego, FTA, Poznań 2008.
- [20] Zuziak Z.K., *Nowe struktury w przestrzeni metropolitalnej. Pytania i problemy planistyczne*. *Czasopismo Techniczne* 5-A (2008) 4–18.
- [21] Zuziak Z., *Strategic metropolitan projects – examples from Hamburg, Potsdam and Berlin*. *Czasopismo Techniczne* 1-A (2013) 195–222.
- [22] Zuziak Z.K., *Zmiany strukturalne w miastach polskich na początku XXI. Między sztuką budowania miast a polityką przestrzenną*. Halicka A. (red), *Budownictwo na obszarach zurbanizowanych*, Nauka, praktyka, perspektywy, Lublin. Politechnika Lubelska; s. 165–176, 2014.
- [23] Zuziak Z.K., *The Notion of Order and the Spatial Logic of a New Polis: Three Approaches to the Problem of Rationality in the Contemporary Philosophy of Urbanism*, 11 CTV, Back to the sense of the City, Barcelona, Kraków, 2016.
- [24] Zuziak Z.K., *O synergii planu w urbanistyce*. *Budownictwo i Architektura* 16(1) (2017) 183–198.